

Westduinpark, een duin achter de stad

Het Westduinpark kreeg in 1990 de status Natuurmonument en in 2012 is het aangewezen als Natura 2000 gebied. Het Westduinpark was voor de omgeving vooral een ingericht en aangekleed park, net als de Scheveningse en Nieuwe Scheveningse Bosjes tussen Den Haag en Scheveningen uit duin zijn gevormd tot park. Daarnaast is het Westduinpark in het verleden gebruikt voor het storten van zand dat was uitgegraven om de haven te maken en om stadspuin kwijt te raken. Ook zijn delen van het duin van een dikke laag stadscompost voorzien om verstuiving tegen te gaan. Natuur en recreatie staat gelukkig weer op de voorgrond. Wat betekenen de veranderingen van park naar de beschermde natuurstatus?

Door Hans Lucas en Harrie van der Hagen

Het Westduinpark is 236 hectare groot en ligt tussen de badplaatsen Kijkduin en Scheveningen. Het is een relatief smal duingebied met kenmerkende paraboolduinen en droge duinvalleien. Het bestaat voornamelijk uit Jong duin met plaatselijk aan de stadsrand Oude Duinen aan of nabij het oppervlak. Door eeuwen van kustafslag zijn grote delen van de Jonge Duinen tussen Scheveningen en Hoek van Holland verdwenen. Bij Scheveningen is dat aanzienlijk minder en ter hoogte van Kijkduin en verder zuidelijk is de kustafslag aanzienlijk meer geweest dan in het Westduinpark. In het Westduinpark is het hoge binnenduin met paraboolduinen nog over en ervoor ligt een lagere zeereep.

Naast kustafslag zijn er nog andere grote invloeden die het beeld van het gebied bepalen. Er is vermoedelijk geen ander duingebied in Nederland dat zo sterk door de mens is beïnvloed. Het middengedeelte, 'De Plak', is het meest gewijzigd (Fig. 1). Hier is geen natuurlijke vorm van het duinlandschap meer terug te vinden. Het zand dat vrij kwam bij de aanleg van de haven in Scheveningen is daar op het duin aangebracht. De valleien zijn met zand opgevuld en landschappelijk is het omgevormd naar een plat, niet geaccidenteerd terrein waar alle paraboolduinen zijn uitgepoetst. Een deel van De Plak is ook nog gebruikt als puinstortplaats.

Per jaar worden ongeveer twee miljoen bezoeken naar het Westduinpark gebracht, vooral strandbezoeken. Door het hoge aantal recreatiebezoekers is in het verleden een dicht netwerk van wandel-, fiets- en ruiterspaden aangelegd met aanvullende voorzieningen zoals speelvoorzieningen en uitzichtpunten. Om de recreatieve draagkracht van het kwetsbare duingebied te vergroten zijn vele duinvreemde soorten aangeplant. Het betreft onder andere Haagliguster (*Ligustrum*

ovalifolium), Sneeuwbes (*Symphoricarpos albus*), Rimpelroos (*Rosa rugosa*), Grauwe abeel (*Populus canescens*) en Boksdooorn (*Lycium barbarum*). In het verleden is in delen van het Westduinpark het stuivende zand bedwongen door het met organisch verrijkte grond af te dekken.

Naast de bovengeschetste ontwikkelingen die erg ongunstig waren voor de natuur, spelen ook nog andere veranderingen een rol. Door systematische aanplant van Helm (*Ammophila arenaria*) nam de dynamiek van het duin af. Door toenemende stikstofdepositie en een



Figuur 1. Overzichtkaart van Westduinpark met aanduiding van de verschillende projectgebieden.

dramatische afname van de natuurlijke grazer, het Konijn, kreeg ook het Westduinpark te maken met vergrassing, struweelvorming en boomopslag. Mede door het massaal aanplanten van duinvreemde struik- en boomsoorten in het verleden heeft dit geleid tot een sterke afname van duineigen plant- en diersoorten. Ondanks alle ingrepen bleven er in het Westduinpark nog altijd kleine restanten van verschillende gemeenschappen over als pareltjes van het droge duin. Deze zijn als zaadleveranciers en als zaadbanken essentieel voor een betere (natuur-) toekomst van het gebied.

Verandering in status

Het moge duidelijk zijn dat de oorspronkelijke duinsoorten die het gebied zouden bevolken zonder of met een geringe invloed van de mens, tot voor kort maar weinig aandacht kregen. Gelukkig zijn de meeste negatieve ontwikkelingen voor de duinnatuur in de jaren negentig van de vorige eeuw tot stilstand gekomen. Het Westduinpark werd in 1990 uitgeroepen als Natuurmonument en in 2012 is het aangewezen als Natura 2000 gebied. Natuur en de recreatieve beleving zijn centraal komen te staan. De consequentie voor de natuur is dat de natuurkwaliteit verbeterd en de biodiversiteit verhoogd moest worden. Een van de middelen is het zoneren van het gebied naar invloeden van recreatie (Fig. 2).

Duinen en duingraslanden

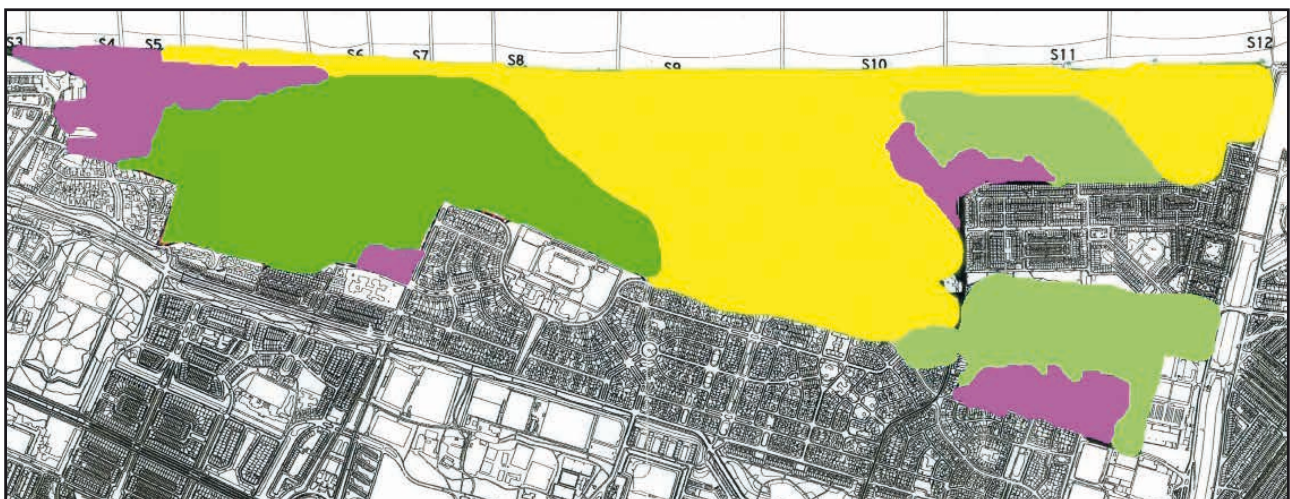
De instandhouding van het habitatype Grijze duinen (H2130), feitelijk de duingraslanden, heeft de landelijke status van zeer ongunstig. In het Westduinpark komen vooral de kalkrijke varianten van de duingraslanden

voor. Als positieve bijdrage van het gebruik door de mens van het duingebied komt in het noordelijke deel het zogenaamde zeedorptype van deze duin-graslanden voor (het Anthyllido-Silenetum, de planten-gemeenschap van Wondklaver en Nachtsilene) met onder andere de beide naamgevers als kenkenmerkende soorten (*Anthyllis vulneraria* en *Silene nutans*) en Bitterkruid (*Picris hieracioides*) met zijn parasiet Bitterkruidbremraap (*Orobanche picridis*). Soorten als Wilde peen (*Daucus carota*), Gewoon biggenkruid (*Hypochaeris radicata*), Schermhavigskruid (*Hieracium umbellatum*) en Kleine bevernel (*Pimpinella saxifraga*) onderscheiden dit type grasland van de 'gewone' duingraslanden, de Duin-Paardenbloem-associatie (*Taraxaco-Galietum*).

Doelstelling voor verbetering

De Gemeente Den Haag, als eigenaar van het gebied is verantwoordelijk voor het behalen van de Natura 2000-doelstellingen, namelijk het verbeteren van de kwaliteit en het vergroten van het oppervlakte van het habitatype kalkrijke grijze duinen (H2130A) en het opwaarderen van de enige aanwezige Vochtige duinvallei (H2190). Dunea is gevraagd om de plannen mede met de Gemeente Den Haag vorm te geven en een financiering te zoeken.

Droge duinen ontwikkelen zich tot Grijze duinen, zolang er voldoende stuivend zand aanwezig is. De dynamiek kan worden hersteld door het afplaggen van de zuidhellingen, waardoor dynamische processen bevorderd worden en door het verwijderen van duinvreemde soorten. Het herstellen van de natuurlijke situatie in de vochtige duinvallei (in het deelgebied Natte Pan) omvatte naast veel van de bovengenoemde maatregelen bovendien het aanpassen van de bestaande hydrologie. Aanvullend beheer in de vorm van (winter)



Figuur 2. Zonering van beheertypen in Westduinpark als Natuurmonument (2005). Paars: grote invloed van recreatie op natuur. Lichtgroen: recreatie met natuurbeleving. Geel: recreatie en natuur gelijkwaardig. Groen: natuur met alleen natuurgerichte recreatie.



Figuur 3. Het zeven van het zand om alle wortels van bijvoorbeeld Rimpelroos er uit te halen (bron: internet).

begrazing door paarden en/of runderen naderhand moet een borging zijn voor het vasthouden van het resultaat en om een verbetering van de natuurkwaliteit te realiseren waar niet wordt ingegrepen.

Slechts in enkele gebieden van het Westduinpark was het mogelijk om de voorwaarden voor de bijzondere natuurwaarden te herscheppen, omdat in de andere gebieden de uitgangssituatie zo ver van het beoogde doel staat dat slechts tegen enorme kosten de doelstellingen bereikt zouden kunnen worden. Uiteindelijk zijn er twee gebieden 'op de schop' genomen: de Natte Pan en Wieringsestraat (zie Fig. 1). Het Natura 2000 gebied is overigens iets groter dan deze twee gebieden. Ook de Bosjes van Poot met het bekende Wapendal behoren er toe. Met name in het deelgebiedje Wapendal is door de Gemeente Den Haag actief beheer ingezet ter verbetering van de kwaliteit en kwantiteit van duinheide (H2150, Atlantische ontkalkte gefixeerde duinen met Heide). Hiervan resteren nog maar een paar plekjes in het Renodunale plantendistrict. Dit deelgebied wordt in dit artikel niet verder besproken.

Rigoreuze ingrepen

Omdat het terrein sterk was dichtgegroeid met duinvreemde struiken waren rigoreuze maatregelen nodig om de gewenste habitattypen meer kansen te geven. Voor en tijdens de uitvoering van de werkzaamheden is met verschillende partijen overleg gevoerd over de ingrepen. Het betreft het Beheerplatform Grote Groen-

gebieden Loosduinen, Stichting Duinbehoud, natuurbeheerders (Staatsbosbeheer, Provinciaal Waterleidingbedrijf Noord-Holland, Waternet, Natuurmonumenten), Provincie Zuid-Holland, omgevingsdienst Haaglanden en vergunningverleners. In het overleg zijn vooral ook de bewonersverenigingen, recreanten en omwonenden in het proces betrokken. Verder zijn er lezingen en excursies gegeven en verschenen er artikelen in de verschillende lokale dagbladen.

Ingrepen in de Natte Pan

Het droge deel van de Natte Pan

De Natte Pan ligt in het zuidwestelijke deel van het Westduinpark. Het gebied bestaat uit kalkhoudende, hoog opgaande paraboolduinen. Het reliëf is vrijwel intact. De droge vallei ligt tussen de 5 en 10 meter +NAP. Het paraboolduin ligt tussen de 15 en 20 meter +NAP. De intact gebleven hoge en droge duincomplexen kennen al jaren een beperkte natuurlijke ontwikkeling met slechts hier en daar kleine stuifkuilen. Grote delen van het gebied zijn soortenarm en verruigd. Vele soorten en dan vooral de struiken en bomen zijn duinvreemd. Het Konijn is in heel lage aantallen aanwezig.

Tussen de vallei van de Natte Pan en de zeereep is de natuurlijke dynamiek hersteld door het afplaggen van de zuidhellingen van het paraboolduinen (Fig. 3 en 4). De karakteristieke soorten van het open (witte duinen) en de duingraslanden (Grijze duinen) kunnen zich weer in het stuivende zand en de weer stabiliserende delen



Figuur 4. Stuivende duinen als resultaat van afplaggen, zeven en het gebruik van de pluk- en trekmethodes (fotoalbum Gemeente Den Haag).

vestigen. Naast het afplaggen zijn ook duinvreemde soorten verwijderd met de pluk- en trekmethodes. Het verwijderen van de Rimpelroos bleek ingrijpender dan was voorzien. In plaats van een ontgraving van een meter was op sommige plekken een ontgraving van enkele meters nodig om alle worteldelen te kunnen verwijderen.

Verharde paden die evenwijdig aan de kust lopen, blokkeren het zandtransport vanuit het strand richting het duin. Hier en daar zijn evenwijdig aan de kust lopende, verharde wandelpaden en nog aanwezige restanten van oude paden, verwijderd of omgevormd tot onverhard wandelpad. Het zandtransport vanuit het strand richting het duin is daardoor niet langer geblokkeerd.

Tijdens de uitvoering stootte men op een vallei die volgestort was met bunkerpuin (Fig. 5). De betonresten zijn uitgegraven en verwijderd. Ook zijn diverse intacte bunkers aangetroffen. Deze zijn in overleg met het Bureau van de Zoogdierverseniging (Stichting VZZ) en het Ministerie van Economische Zaken aangepast om als overwinteringsplekken voor vleermuizen te dienen.

Het natte deel van de Natte Pan

Het natte deel van de Natte Pan ligt ook in het zuidwestelijke deel van het Westduinpark, maar tegen de binnenduinstrand aan. De vallei is omgeven door kalkhoudende hoog opgaande paraboolduinen. Het droge deel van deze vallei ligt tussen de 5-10 meter +NAP en de natte vochtige vallei ligt tussen de 0 en 5 meter +NAP.

Doel is een natte duinvallei (H2190) met een zo natuurlijk mogelijk grondwaterregime. Dit betekent een hoge grondwaterstand in het voorjaar en een lage grondwaterstand aan het einde van de zomer. Om hier zo dicht mogelijk bij te komen is de organische verrijkte bodemlaag verwijderd en is enig reliëfherstel uitgevoerd. Door enkele taludaanpassingen ontstaat er een

brede overgangszone tussen droog en nat. In en rond de vallei stond (hoog) struweel en bos. Vele soorten zijn duinvreemd en die zijn waar mogelijk verwijderd.

Wieringsestraat

Het deelgebied Wieringsestraat ligt in het noordelijk deel van het Westduinpark tussen strandslag 10 en het deelgebied Radio Scheveningen. De zuidoostzijde wordt begrensd door nieuwbouw van Duindorp: Wieringsestraat. Landschappelijk gezien bestaat het uit restanten van kalkhoudende paraboolduinen. Het reliëf is door menselijke activiteiten sterk beïnvloed en er was weinig natuurlijk reliëf meer aanwezig. De droge valleien liggen tussen de 5-10 meter +NAP. Er komen geen vochtige duinvalleien voor. In het verleden is op delen van het duin een dikke organisch verrijkte bodemlaag aangebracht om het stuiven van het duin tegen te gaan. Ook zijn er verschillende puinstorten. Enkele daarvan zijn zichtbaar in het gebied. Het gebied is sterk vergrast en vervuurd en er komen veel duinvreemde soorten voor.

De natuurlijke dynamiek is verbeterd door de zuidhellingen van het paraboolduin af te plaggen. De karakteristieke soorten van open en gesloten duingraslanden kunnen zich dan weer vestigen. Ook is het dikke pakket organisch verrijkte bodem verwijderd, waarmee ook een deel van de soorten van het karakteristieke zeedorpenlandschap zijn weggehaald. Het is een keuze tussen een weer zo natuurlijk mogelijk functionerend landschap of het laten zitten van veel artefacten in het duin. Ook hier zijn duinvreemde (struik-)soorten verwijderd. Ook hier bleek dat de wortels van Rimpelroos dieper dan gedacht moesten worden verwijderd. Stukken verharde wandelpaden zijn verwijderd of omgezet naar een onverhard wandelpad.



Figuur 5. Een onverwachte puinstort van bunkerpuin (bron fotoalbum Gemeente Den Haag).

Inzet van begrazing

Begrazing van verruigde duingraslanden met een combinatie van grazers, bij voorkeur runderen en paarden, blijkt goede resultaten op te leveren. Dominante soorten zoals Duinriet en Zandzegge worden teruggedrongen ten voordele van minder concurrentiekrachtige duinsoorten. De vegetatiestructuur verandert van gesloten naar meer open. Pionier- en duingraslandvegetatie van goede kwaliteit nemen toe. Het is van belang dat de begrazingsdruk niet te hoog is, zodat een open maar gevarieerde structuur kan ontstaan met zowel zandige als ruig begroeide plekken. Structuurvariatie is vooral van belang voor insecten. Na de grootschalige, landschappelijke aanpak was voorzien dat een mix van Schotse hooglanders en paarden de ontwikkeling van de gewenste natuurdoeltypen zouden bespoedigen.

Natte Pan

Nadat het grondverzet klaar was en er de nodige voorzieningen voor het vee waren getroffen werden er op 15 mei 2012 Schotse hooglanders losgelaten, ongeveer een GVE (grootvee-eenheid) per zes tot zeven hectare (Fig. 6). Besloten is om meteen na de oplevering de Schotse hooglanders al in het gebied te laten, maar winterbegrazing wordt het reguliere beheer.



Figuur 6. Hooglanders bij Wieringsestraat (Duindorp).

Een aantal drukke recreatieve paden zijn buiten het begrazingsgebied gehouden. Voordat het zover was is in overleg met twee maneges ook besloten om een deel van het recreatieve ruiterspad buiten het begrazingsgebied te houden. Vanwege de ruiters is gekozen voor inzet van runderen en niet voor paarden om zoveel mogelijk problemen tussen de ruiters en (begrazing)paarden te voorkomen. Na afstemming kon het begrazingshekwerk (inclusief schrikdraad voorziening) worden geplaatst met enkele toegangshekken en voetgangerssluizen. Voor het behandelen van de Hooglanders is een kraal geplaatst.

In het begin is er enig overlast geweest van vandalisme. Herhaaldelijk zijn het schrikdraad en het gewone gladde draad doorgeknijpt. Ook werden al tijdens de aanleg

meerdere malen palen uit het terrein meegenomen. Door het toezicht te intensiveren is het vandalisme opgehouden. De bezoekers/bewoners vinden het een waar succes dat deze dieren in hun duin lopen. De dieren zijn voor velen een mooie ontmoeting.

Wieringsestraat

Ook hier is tijdens de uitvoering van de werkzaamheden veel overlast geweest van vergelijkbaar vandalisme. Door het toezicht te verhogen en op scholen voorlichting te geven waarom deze dieren daar lopen is het vandalisme opgehouden. In het begin werden ook de Schotse hooglanders lastig gevallen. Rond de nieuwjaarsviering van 2013/14 werden de dieren bestookt met vuurwerk en dergelijke. Door opnieuw voorlichting te geven op scholen en aan bewoners is dit gelukkig opgehouden. Ook hier vinden de bezoekers/bewoners de herinrichting met de hooglanders erbij een succes.

Tevreden?

We kunnen concluderen dat de werkzaamheden in ieder geval voor de bewoners en voor de bezoekers een doorslaggevend succes zijn geworden. De bezoekers zijn razend enthousiast hoe het duin er momenteel uitziet. Weliswaar zijn er nieuwe hekwerken geplaatst, maar andere zijn weggehaald. Men is blij met de nieuwe struipaden; veel paden lopen niet meer over de toppen maar in laagtes van het duin, waardoor er meer natuurbeleving is. Vooral de ambassadeurs van het duin, de Schotse hooglanders, scoren hoog bij bewoners en bezoekers. Het is nog veel te vroeg om te kunnen concluderen of de ingrepen voor de dynamiek van het duin en verwijderen van de grote oppervlakten duinvreemde struiken ook op de lange termijn leidt tot het herstel van de duingraslanden.

J.J.J.M. (Hans) Lucas en H.G.J.M. van der Hagen
Dunea duin & water
afdeling Strategie Klant en Natuur
Postbus 756
2799 AT Zoetermeer
h.lucas@dunea.nl, h.hagen@dunea.nl